

Οι πολιτειακές αντιλήψεις και η κίνηση των ιδεών τον 4^ο π.Χ. αιώνα

Δε θα ασχοληθούμε βέβαια εδώ με την πνευματική κίνηση του αιώνα σε όλες τις εκδηλώσεις της, αλλά μόνο με τις αντιδράσεις των κάθε λογής πνευματικών ανθρώπων σχετικά με το πολιτικό πρόβλημα. Γιατί ο αρχαίος στοχαστής θεωρεί την πολιτεία και την οργάνωσή της ως το πρώτο μέλημά του και μάλιστα την εποχή αυτή που τα ίδια τα πράγματα προβάλλουν στην πρώτη γραμμή το πολιτικό πρόβλημα. Ο Πλάτων λ.χ. ξεκίνησε για την αναζήτηση της αληθινής πολιτείας και κατέληξε στην πολιτεία των Ιδεών. Το ίδιο και άλλοι, ενώ οι «κοινωνιολόγοι» αγωνίζονται να δώσουν μια λύση ρεαλιστική, με βάση τις πραγματικές συνθήκες και τις δυνατότητες που υπάρχουν. Έτσι, χωρίζονται από μόνες τους οι λύσεις που έδωσαν βασικά οι: α) φιλόσοφοι (ουτοπικές) και β) οι «κοινωνιολόγοι» (ρεαλιστικές). Από την πρώτη κατηγορία των στοχαστών θα ξεχωρίσουμε τον Πλάτωνα και από τη δεύτερη τον Ισοκράτη ως τους πιο αντιπροσωπευτικούς.

Οι ουτοπίες: Ομόλογοι του Πλάτωνα στην «κατασκευή» της ιδεατής πολιτείας είναι ο **Φαλέας ο Χαλκηδόνιος**, ο **Ιππόδαμος ο Μιλήσιος** και ο **Αντισθένης ο Κυνικός**. Και οι τρεις προτείνουν ένα σχέδιο για την αναμόρφωση της σύγχρονης τους κοινωνίας, που θα την πλησιάσει στην «αρίστην πολιτείαν». Ο πρώτος θεωρεί ριζικό μέτρο για την αναδιοργάνωση της πολιτείας την αποκατάσταση της ισορροπίας στη συνηθισμένη περιουσιακή ανισότητα ανάμεσα στους ανθρώπους. Πιστεύει ότι ό άνθρωπος αδικεί, γιατί είναι υποχρεωμένος να βρει τα «αναγκαία» για να ζήσει, ενώ αν τα εξασφαλίσει, θα πάψει να είναι άδικος. Έτσι, προτείνει οι πλούσιοι να δίνουν προίκες και οι φτωχοί να παίρνουν, ενώ η παιδεία θα είναι ή ίδια για όλους και οι εργαζόμενοι (χειρώνακτες) θα είναι δημόσιοι υπάλληλοι. Θα υπάρχουν δηλαδή δύο τάξεις: η πρώτη θα είναι οι ιδιοκτήτες του ακίνητου πλούτου, η δεύτερη εκείνοι που θα εργάζονται και θα καλύπτουν όλες τις ανάγκες της πολιτείας. Εύκολα λοιπόν μπορεί κανείς να χαρακτηρίσει το είδος αυτού του πολιτεύματος ως μια πολιτεία αριστοκρατικού τύπου με πρότυπο τη Σπάρτη.

Ο **Ιππόδαμος**, φυσικός και μετεωρολόγος, πιο γνωστός όμως ως αρχιτέκτονας και πολεοδόμος, συγκροτεί τη φανταστική του πολιτεία από 10.000 άνδρες και τη χωρίζει σε τρία μέρη, τους τεχνίτες, τους γεωργούς και τους πολεμιστές (ο Στοβαίος αναφέρει την τάξη των κυβερνητών (*πλήθος βουλευτικόν*), την τάξη των πολεμιστών (*πλήθος επίκουρον*), και την τάξη των τεχνιτών και γεωργών (*πλήθος βάνανυσον*). Η γη χωρίζεται σε τρία μέρη και αυτή, την ιερή (για τις θυσίες), τη δημόσια (για τους πολεμιστές, ίσως και για τους βουλευτές) και την υπόλοιπη που ανήκει στους γεωργούς, ενώ τα δυο πρώτα μέρη είναι κρατικά. Μόνο που οι γεωργοί είναι εκείνοι που καλλιεργούν όλη τη γη, γιατί οι βουλευτές διοικούν, οι πολεμιστές εξασφαλίζουν την ησυχία της πόλης από κάθε λογής εχθρό και οι τεχνίτες προσφέρουν τα προϊόντα της εργασίας τους. Όλοι παίρνουν μέρος στην εκκλησία του δήμου κι οι άρχοντες είναι αιρετοί.

Ο **Αντισθένης**, ο αρχηγός των Κυνικών και ένας από τους πιο σημαντικούς φιλόσοφους της εποχής αυτής, δίδασκε ότι το μόνο αγαθό που έχει ο άνθρωπος είναι η αρετή και ότι ο σοφός δε ζει σύμφωνα με τους νόμους που θεσπίζει το κράτος αλλά σύμφωνα με τους νόμους της αρετής. Η αιτία λοιπόν των κακών που μαστίζουν τον κόσμο είναι η ζωή όπως διαμορφώθηκε με το κράτος, τους νόμους και τις πόλεις, δηλαδή η πολιτική κοινωνία. Στο έργο του «Περί πολιτείας» κηρύττει την επιστροφή στη φύση, στην αρχέγονη ζωή, που ο άνθρωπος ήταν αγνός και ζούσε σύμφωνα με τους φυσικούς νόμους. Όλοι οι άνθρωποι θα ζουν σε έναν κόσμο χωρίς κράτη, τα δύο φύλα θα είναι ίσα, τα παιδιά θα είναι κοινά, γιατί καταργείται ο γάμος, και θα ανατρέφονται από όλους. Η μεταβολή αυτή θα συντελεστεί με την ατομική καλλιέργεια, τον προσηλυτισμό και την επιβολή της αρετής.

Ο Πλάτων ζει και αυτός την ταραγμένη αυτήν εποχή που το σχήμα πόλη - κράτος αγωνίζεται να επιζήσει, γιατί δεν μπορεί πια να προσφέρει σπουδαία πράγματα για τη λύση των προβλημάτων του αιώνα. Η παρακμή του πολιτειακού αυτού σχήματος φαίνεται καθαρά από τις προσπάθειες των μεγάλων πόλεων να ιδρύσουν ευρύτερες πολιτικές κοινότητες (ομοσπονδίες ή ηγεμονίες ή συμμαχίες) και την αποτυχία τους, γιατί θέλουν να δημιουργήσουν ένα κράτος που να περιλαμβάνει περισσότερες πόλεις - κράτη, δηλαδή να διοικήσουν τη νέα κρατική μορφή με τον γερασμένο πολιτικό οργανισμό της πόλης- κράτους. Οι προσπάθειες αυτές είναι βέβαια καταδικασμένες σε αποτυχία, αφού δεν είναι δυνατό να περάσεις σε μια άλλη πολιτική μορφή, αν δεν εγκαταλείψεις την παλιά. Ο Πλάτων δεν μπόρεσε να καταλάβει τα μηνύματα των νέων καιρών ή δε θέλησε. Η ουσία είναι ότι και τα δύο πολιτικά του σχεδιάσματα, η «Πολιτεία» και οι «Νόμοι», παραμένουν μέσα στον χώρο της πόλης - κράτους.

Η «Πολιτεία» είναι στην ουσία της μια φιλοσοφική αναζήτηση του τέλειου πολιτεύματος, μια ουτοπία. Ο ίδιος ο δημιουργός λέει ότι δεν υπάρχει πουθενά στη γη, αλλά «ανάκειται» στον ουρανό ως υπόδειγμα, για να τη βλέπει όποιος θέλει και βλέποντάς την να ρυθμίζει τις πράξεις του. Είναι δηλαδή η πολιτεία αυτή η Ιδέα της πολιτικής κοινότητας, που είναι αδύνατο να εφαρμοστεί εδώ στη γη, αλλά μπορούν να την πραγματώσουν μόνο οι θεοί και οι γιοι των θεών. Στους «Νόμους» του τη χαρακτηρίζει «πρώτην τη τάξει» και θεωρεί τους τελευταίους αυτούς πολίτευμα καμωμένο για τους ανθρώπους.

Η «Πολιτεία» του Πλάτωνα θεμελιώνεται πάνω σε τρεις τάξεις που είναι καθαρά διαχωρισμένες, σχεδόν κληρονομικές. Στην πρώτη τάξη ανήκουν οι σοφοί που κυβερνούν την πόλη κατέχοντας όλα τα αξιώματα. Στη δεύτερη ανήκουν οι φύλακες ή φρουροί που έργο τους είναι η υπεράσπιση της πόλης από τους εχθρούς της, και στην τρίτη οι δημιουργοί, δηλαδή οι γεωργοί και οι τεχνίτες, που έργο τους είναι να προμηθεύουν σε όλους ό,τι χρειάζεται το σώμα. Ο χωρισμός αυτός αντιστοιχεί στη δομή της ψυχής του ανθρώπου, που απαρτίζεται από το «βουλευτικόν» (οι άρχοντες), το «θυμοειδές» (οι φύλακες) και το «επιθυμητικόν» (οι γεωργοί και οι τεχνίτες). Η καθεμιά από τις τάξεις αυτές υπηρετεί το σύνολο και δεν έχει δικές της επιδιώξεις, ούτε και υλικά συμφέροντα, γιατί είναι κοινά και η γη και οι γυναίκες και τα παιδιά.

Η επιλογή των παιδιών αποτελεί μια από τις σπουδαιότερες ενέργειες των αρχόντων που συνδέεται με την Παιδεία. Τα παιδιά δηλαδή θα εκπαιδεύονται από την πολιτεία συστηματικά, στα είκοσι χρόνια τους θα περάσουν από μια πολύ προσεκτική επιθεώρηση και θα υπηρετήσουν στον στρατό, ενώ παράλληλα θα διδάσκονται μαθηματικά, αστρονομία και μουσική. Όταν φτάσουν στα τριάντα, θα περάσουν από νέα επιθεώρηση και οι «ικανοί» θα σπουδάσουν άλλα πέντε χρόνια. Άλλα δεκαπέντε χρόνια θα υπηρετήσουν σε ανώτερες στρατιωτικές και διοικητικές θέσεις και όταν πια φτάσουν στα πενήντα, τότε θα μπορούν να γίνουν άρχοντες.

Οι «Νόμοι» διατηρούν το σύστημα των τάξεων, όχι όμως και τις απόψεις του Πλάτωνα σχετικά με τους άρχοντες, τους φύλακες, την κοινοκτημοσύνη των αγαθών, των γυναικών και των παιδιών. Την πόλη θα διευθύνει το Συμβούλιο, που αποτελείται από όσους χρημάτισαν άρχοντες, η παιδεία οργανώνεται συστηματικά, ιδιαίτερα στις μικρές ηλικίες, η οικονομία ακολουθεί ένα βιώσιμο σύστημα, η καθεμιά τάξη έχει καθήκοντα και δικαιώματα.

Η σύντομη αυτή παρουσίαση των δύο «Πολιτειών» του Πλάτωνα δεν είναι δυνατό να δείξει τα κενά που παρουσιάζει ο σχεδιασμός τους, όμως υπάρχουν πολλά που οφείλονται στον δυϊσμό της φιλοσοφίας του. Εκείνο που μας ενδιαφέρει για το θέμα μας το τονίσαμε κιόλας: ο Πλάτων έμεινε μέσα στα όρια του πολιτικού σχήματος πόλη - κράτος.

Αντίθετα, ο **Ισοκράτης** ξεπέρασε την «κρίση ελευθερίας» που μαστίζει τον αιώνα αυτό, μπόρεσε να συλλάβει το πρόβλημα στην ουσία του και να προβάλλει λύσεις βιώσιμες ή συμβατές με τις νέες αντικειμενικές συνθήκες. Για να φτάσει όμως ως τη λύση αυτή, οι αναζητήσεις του πέρασαν από πολλές φάσεις: στην αρχή με τον «Πανηγυρικό» λόγο του, ζητάει την ηγεσία του ελληνισμού για την πατρίδα του, αφού βέβαια συμφιλιωθεί με τη

Σπάρτη. Όταν κατάλαβε ότι κάτι τέτοιο ήταν αδύνατο, γίνεται υπέρμαχος της μοναρχικής ιδέας, που τη συζητούσαν πολύ τότε, γιατί είχαν κυκλοφορήσει τα έργα του Ξενοφώντα «Ιέρων» και «Κύρου Παιδεία». Έτσι ξεκινάει ο Ισοκράτης για να βρει τον ισχυρό ηγεμόνα που θα ενώσει τους Έλληνες επί ίσοις όροις και αυτό είναι το καίριο σφάλμα του. Πρώτα απευθύνεται στους Κύπριους βασιλείς, ύστερα στον Ιάσονα, τον τύραννο των Φερών, κατόπιν στον Διονύσιο Α', τον τύραννο των Συρακουσών, στον Αρχίδαμο, τον βασιλιά της Σπάρτης, και τέλος στον Φίλιππο, τον βασιλιά της Μακεδονίας.

Οι ελπίδες του συγκεντρώθηκαν όλες στον τελευταίο, που όπως έδειχναν τα πράγματα ήταν ικανός να πραγματοποιήσει τα σχέδιά του. Ένωση όλων των Ελλήνων, εκστρατεία εναντίον των Περσών, των παλαιών εχθρών του Ελληνισμού, λύση του δημοσιονομικού προβλήματος της Ελλάδας. Δε θα υπάρχουν «καταποντισταί» στη θάλασσα ούτε «πελτασταί» στην ξηρά, ούτε αιτήματα των φτωχών ούτε ταραχές ούτε φονικός ανταγωνισμός μέσα στις πόλεις. Όλα θα τα αντιμετωπίσει η εκστρατεία στην Ασία. Έτσι, ο Ισοκράτης έγινε ο διαπρύσιος κήρυκας της πανελλήνιας ιδέας, δηλαδή της μόνης λύσης που θα μπορούσε να αντιμετωπίσει την κατάσταση της Ελλάδας τον 4ο π.Χ. αι. Μόνο που έμεινε και αυτός ένας πιστός της ανεξαρτησίας. Το σύμπλεγμα της αυτονομίας που κυριαρχούσε στην πολιτική ζωή των Ελλήνων κι έπαιξε τον μοιραίο ρόλο του τον 4^ο π.Χ. αιώνα.

Γιώργης Ε. Μανουσάκης